

Egedy Gergely egyetemi tanár,
Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar
Társadalomelméleti Tanszék

Az irigység rendszere? Mencken a demokráciáról

Az amerikai konzervatív gondolkodáson belül hagyományosan jelen van egy kifejezetten „libertáriánus” irányzat; a XX. század első felében ennek egyik legmarkánsabb képviselője Henry Louis Mencken volt, akit joggal tekintenek a húszas és harmincas évek egyik legtekintélyesebb irodalom- és társadalomkritikusának.¹ Walter Lippmann, a korszak meghatározó jelentőségű publicistája 1926-ban azt írta róla, hogy „a művelt emberek mai generációjára senki sem gyakorolt mélyebb személyes hatást, mint ő”.² Az élete java részét Baltimore-ban töltö, s ezért „Baltimore bölcséként” is emlegetett, német patrícius családból származó Mencken (1880-1956) minden olyan törekvés ellen szót emelt, amely az egyéni szabadságot korlátozta: a Ku Klux Klan és a fundamentalizmus bármely válfaja ellen éppúgy kikelt, mint a cenzúra, az alkoholtilalom és az individualizmust korlátozó puritán hagyomány ellen. A vallást elutasította: leginkább a darwini evolúcióban hitt, s ennek társadalmi következményeit egy olyan „laissez-faire” konzervativizmus keretében próbálta értelmezni, mint amelyet az általa különösen nagyra tartott William Graham Sumner kidolgozott.³ Az utópikus gondolkodás elvetése, az emberi természet naiv-optimista értékelésének elutasítása, s a tömegdemokráciáról kifejtett éles kritikája ugyanakkor erős kapcsolódási pontokat jelentett a konzervatív hagyományhoz is. Sumnerrel ellentétben nem vált a kapitalizmus elfogult apológétájává: saját felfogását úgy határozta meg, mint egy olyan irányvonalat, amely a „lepkéket kergető liberálisok” és a pénzvilág szószólói között keres közeputat. „Kell, hogy

¹ Mencken életrajzához ld, többek között: Bode, Carl: Mencken, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1986; Hobson, Fred: Mencken: a Life, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1994.

² Lippmann idézi: Hobson: Prelude. The Elusive Mencken, in: Hobson: i.m. xi. Az amerikai irodalom XX. századi történetéről írott klasszikus művében Országh László is kiemeli: „hatása óriási volt az óriási ország fiatalabb nemzedékére”. Országh László: Az amerikai irodalom a XX. században, Budapest, Gondolat, 1962, 20.

³ Sumner felfogásához részletesebben ld. Egedy Gergely: A laissez-faire konzervativizmus szociológiája: Sumner, Társadalomkutatás, 2009/3

legyen hely középütt egy művelt toryizmus (educated Toryism) számára”, „amely mindenütt megtalálható, csak épp az Egyesült Államokban nincs szava”.⁴ Könyvet írt G.B. Shaw-ról, majd 1908-ban a szemléletére nagy hatást gyakorló Nietzsche-ről is, akit, kétségtelenül leegyszerűsítve és egyoldalúan, Darwin német követőjeként mutatott be az amerikai olvasóknak.⁵ Mindenben azonban, egyértelmű rokonszenve ellenére, vele sem értett egyet - már csak azért sem, mert Mencken egyetlen szellemi autoritásnak sem volt hajlandó magát alávetni...

Országos hírnevét –a *Smart Set*-ben közölt írásai után - a George Nathan-nal közösen alapított nagyhatású folyóirattal, a „*The American Mercury*”-val teljesítette ki; a lapot 1924-től 1933-ig szerkesztette. A demokráciával kapcsolatos – számos más írásában is kifejtett - nézeteit 1926-ban napvilágot látott művében foglalta össze módszeresen, „*Jegyzetek a demokráciáról*” címmel. Az itt kifejtett felfogása tükröződik a filozófiai kérdéseket boncolgató esszé-kötetében is, amely „*Tanulmány a jóról és a rosszról*”(Treatise on Right and Wrong, 1934) címmel jelent meg. Egy rövid ideig bizakodott az alkoholtilalom eltörlését ígérő F.D. Roosevelt-ben, a „New Deal” politikája azonban igen gyorsan súlyos csalódásokat okozott neki: az állami bürokrácia roppant veszélyes mértékű növekedését és a szabadságjogok korlátozását látta benne, s ezért harciasan szembefordult vele.⁶ Életrajzi visszatekintései (Happy Days, 1940; Newspaper Days, 1941; Heathen Days, 1943) érdekes kortörténeti források; aktív pályafutásának az 1948-ban elszenvedett súlyos agyvérzés vetett véget.

1. A „demokratikus ember” jellemzése

A demokrácia vizsgálatában Mencken három kérdés elemzésére összpontosította a figyelmét: a „demokratikus ember” jellemzésére, a demokratikus állam elemzésére, valamint a demokrácia és a szabadság egymáshoz való viszonyának a boncolgatására. Az alaptézisét egészen tömören úgy foglalhatjuk össze, hogy a demokrácia nem más, mint egy nagyszabású csalás. E kiindulópont természetesen nem tekinthető igazán újszerűnek a konzervatív gondolkodás történetében – ami Mencken megközelítésének az egyéni vonását adja, az egyrészt Nietzsche erős hatása, másrészt pedig az amerikai történelemben kivételes szerepet

⁴ Mucigrosso, Robert: Basic History of American Conservatism, The Anvil Series, Malabar (Florida) Krieger Publishing Company, 72-73.

⁵ A Nietzsche filozófiájáról készített elemzése (The Philosophy of Friedrich Nietzsche, 1908), noha több tekintetben is hiányos és egyoldalú, az első tudományos igényű elemzés volt Amerikában a német filozófusról.

⁶ Bode: i.m. 394-320.

betöltő puritán világszemlélet „zsigeri” utálat. Politikai nézeteinek vizsgálatát különösen érdekessé teszi, amint arra életművének egyik neves kutatója, Stenerson rámutat, hogy egymással ellentétes tradíciókat ötvözött, óhatatlanul súlyos belső ellentmondások árán: a szabadság mellett harciasan kiálló libertariánus hagyományt a tömeg szerepét elutasító, és lenéző „reakcióssal”.⁷

Mencken szerint a demokráciával a tömegnek sikerült ráerőltetnie saját akaratát a tehetséges kisebbségre, s a tömegember arra törekszik, hogy különféle mechanizmusokkal a saját alacsony szintjére rántsa le az elitet. A demokratikus embernek semmi sem okoz nagyobb boldogságot, mint ha másokat megfoszt attól, amiben neki nem lehet része. Tocqueville ismert tézisének a XX. századi újrafogalmazása, fűzhetjük hozzá: a demokrácia a középszerűségnek tapsol, és gyűlöli az átlagból való kiugrást... De vizsgáljuk meg részletesebben is Mencken felfogását!

Érvelésének a kiindulópontja az, hogy a demokrácia eszméjének a sikere nem választható el attól a közkeletű meggyőződéstől, miszerint a tömegemberben, vagyis „a társadalom alján levő emberben” misztikus eredetű kiválóság és bölcsesség lakozik. Ebből fakad az a feltevés, miszerint a problémák megoldását a tömegre kell bízni -vagyis „a demokrácia bajaira a több demokrácia a megoldás”.⁸ „A Haladó az a személy – írta e felfogásról egyik cikkében – aki azt hiszi, hogy a köznép egyszerre intelligens és becsületes, a reakciós pedig az, aki ennél többet tud.”⁹ Sajátos módon, mutat rá Mencken, a tömegbe vetett hit abszurd gondolatát először a magasabb társadalmi státuszú „gentleman”-ek fogalmazták meg, egyfajta szentimentalizmusból. Ami a korai „demokratikus embert” illeti, őt semmi más nem érdekelte, mint az, hogy többet kapjon az anyagi javakból. Amikor pedig néhányan kiemelkedtek a „csócselékből” („mob” – gyakran használja ezt a megjelölést), és megpróbálták maguk is az arisztokrata vezetők szerepkörében tetszelegni, a tömeg úgy mutatta meg a róluk alkotott véleményét, hogy gyorsan lemészárolta őket. (Lásd a francia forradalmat...) Idővel azonban, anyagi helyzetének javulásával párhuzamosan, a tömeg kezdett öntudatra ébredni, új és új követeléseket fogalmazva meg. Így történt, hogy „1828-ra Amerikában, 1848-ra pedig Európában is teret nyert az a doktrína, hogy minden morális kiválóság, s ezzel együtt minden tiszta és béklyóitól megszabadított bölcsesség az emberiség

⁷ Stenerson, Douglas C.: H.L. Mencken. Iconoclast from Baltimore, Chicago, The University of Chicago Press, 1971, 21.

⁸ Mencken, Henry Louis: Notes on Democracy, London, Jonathan Cape, 1927, 10. („The cure for the evils of democracy is more democracy”) Az első amerikai kiadás: New York, A. Knopf, 1926.

⁹ Idézi: Stenerson: i.m. 172.

alsó négy-ötödében található.”¹⁰ Hiába vallott számos tekintetben kudarcot a demokrácia, senki sem merte az alapjául szolgáló dogmát megkérdőjelezni! Ennek legfontosabb következményét Mencken abban látta, hogy megváltozott az állam feladatairól alkotott közfelfogás. A kormányzat „jóságának” a kritériumává ugyanis az vált, hogy gyorsan és pontosan alkalmazkodjon a tömeg kívánságaihoz. E folyamatot roppant károsnak tartotta, mert – Sumnerhez hasonlóan – ő is osztotta a szociáldarwinizmusnak azt a meggyőződését, miszerint az emberi társadalomban éppúgy érvényesülnie kell(ene) a legalkalmasabb egyedeket segítő természetes szelekciónak, mint az állatvilágban. Saját lapjában, az *American Mercury*-ban így fogalmazta ezt meg 1924 májusában: „Nagyon káros valójában minden olyan erőfeszítés, amely arra irányul, hogy a butákat mentesítse a saját butaságuk biológiai következményeitől.”¹¹ Az effajta megállapítások keménysége jól tükrözi a szociáldarwinista szemlélet karakterét, de kétségtelenül benne van az írói hatáskeltésnek az a szándéka is, amely a szarkasztikus, „bálványdöntögető” Mencken számos írását jellemzi. S azt se felejtjük el, hogy Mencken és kortársai nem egészen ugyanazt látták a szociáldarwinista eszmékben, mint mi a XXI. század elején: nem kizárólag a szabadversenyos kapitalizmus apológiájának tekintették, hanem egy olyan elméletet fedeztek fel benne, amely érdemi magyarázatot kínál az őket körülvevő világ drámai gyorsaságú változásaira.¹²

A fentebbi bekezdésben vázolt demokrácia-képnek Mencken szerint „minden ismert tény” ellentmond; nincs több bizonyíték rá, mint arra a hitre, hogy a péntek balszerencsés nap. A bölcsesség helyett a félelem és az irigység ösztönzi az embereket cselekvésre. A „csőcselék pszichológiájának professzorai”, a demagógok pedig jól tudják, hogy miként lehet a tömeget mozgatni. Eszmékkel nem lehet – érzelmekkel, még hozzá a legősibb, legalapvetőbb emóciókkal viszont igen. Így válik a kormányzás – gyakran idézett megfogalmazásában - „orgia, majdnem orgazmus általi kormányzássá” a demokráciában.¹³ A tömegember igényt tart arra, hogy őt „felsőbbrendűnek” tartsák, de emögött persze az húzódik meg, hogy tudatában van „tényleges alsóbbrendűségének” (actual inferiority), s ez irigységet vált ki belőle. E sorokat olvasva óhatatlanul eszünkbe jut Ortega y Gasset nevezetes tézise a tömeg hatalomra kerüléséről (*A tömeg lázadása*, 1929), bár ezt az elméletet az amerikai gondolkodó

¹⁰ Mencken: i.m. 13.

¹¹ A cikket idézi: Stenerson: i.m. 22.

¹² Mencken mindent megtett, hogy országos ügyé tegye a Scopes-pert. Tennessee állam 1925-ben megtiltotta az evolúció darwini elméletének a tanítását, s bírósági pert indított az új törvényt megszegő biológianár, J.T. Scopes ellen. De tegyük hozzá, hogy a szabadságjogok védelmében 1934-ben amellet is kiállt Mencken, hogy a Columbia Egyetem ne bocsásson el egy oktatót pusztán azért, mert marxista felfogású. Részletesebben ld: Bode: i.m. 264-268; 308.

¹³ Mencken: i.m. 31. („Government under democracy is thus government by orgy, almost by orgasm.”)

ekkor még nem ismerte. Szemlélete azonban kétségtelenül rokonságot mutat a spanyol filozófuséval, aminek az oka feltételezhetően az, hogy mindketten ugyanazzal a problémával szembesültek a két világháború közötti időszakban: a tömegdemokrácia előretörésével, s az elit háttérbe szorulásával. Az elit és a tömeg ellentétét, Ortega y Gassethez hasonlóan, Mencken sem hagyományos osztályellentétnek látta, hanem a magasabbrendű célokat maga elé tűző elit és az erre képtelen tömeg törvényszerű szembenállásaként értelmezte.

A városi proletárok esetében a természetes irigységből fakadó veszélyeket valamelyest korlátozza a „*panem et circenses*”, a „kenyér és a cirkusz” lehetősége. Ha primitív és alantas is az amerikai munkások élete, „ritkán unalmas”, állapítja meg a „*Jegyzetek a demokráciáról*” szerzője, utalva arra is, hogy baj esetén a városokban gombamód szaporodó karitatív szervezetek gondoskodnak az alapvető egzisztenciális igények kielégítéséről. Ha viszont kritikussá válik a helyzet, s többé nem áll rendelkezésre a „cirkusz és a kenyér”, akkor megmutatkozik, hogy „a proletár továbbra is demokrata”, ami Mencken olvasatában azt jelenti, hogy a pusztá irigység vezérli.¹⁴ Tény, hogy a forradalmakat igen gyakran a városi csőceselék robbantotta ki, s e körülményből jó néhány történész arra következtetett, hogy a városi élet megszüli a szabadság iránti vágyat. Mencken azonban biztos volt abban, hogy az „alsóbb osztályok” valójában sohasem a szabadságért, hanem kizárólag anyagiakért, „a sonkáért és a káposztáért” fognak fegyvert. Következtetéséről aligha lehetne tagadni Nietzsche hatását: „A helyzet az, hogy a szabadság, akármilyen valóságos értelmében vesszük is, olyan fogalom, amelyet egyáltalán nem képes megérteni az alsóbbrendű ember.”¹⁵ A tömegember kizárólag arra képes, hogy a szabadság bizonyos alságos és csökevényes formáival éljen, például válasszon két politikai kalandor közül. Vagy hogy megfossza szabadságától a művelt és jómódú kisebbséget... A szabadság lényege azonban, az önmagunkra támaszkodás, és az önálló kezdeményezés mélyen idegen tőle.

Egy másik írásában úgy fogalmazza ezt meg Mencken, hogy a tömeg – nem ismerve a szabadságot – elképzelni sem tudja, hogy milyen kellemes hely lehetne – és kellene is, hogy legyen – ez a világ.¹⁶ S ez magyarázza, hogy a tömegember kész magát alávetni mindenféle elnyomásnak és kizsákmányolásnak. Vajon nem lenne meg az ellenállás lehetősége? Természetesen meglenne, hiszen „a legrosszabb zsarnoknak is csak egy átvágandó toroka van”, s ha a többség megmozdulna, abban a pillanatban meg is bukna a rendszer. Ortega y Gasset úgy fogalmaz, hogy „a tömeg, természete szerint, nem irányíthatja, de nem is tudja irányítani

¹⁴ Mencken: i.m. 51.

¹⁵ Mencken: i.m. 52.

¹⁶ A cikket idézi: Stenerson: i.m. 26.

a maga sorsát” - Mencken pedig, nagyon hasonlóan, azt emeli ki, hogy a tömeg sosem mozdul, mert képtelen az önálló döntésre, s még elképzelni sem tudja, hogy kockázatot vállaljon.¹⁷ Inkább vezetőket keres magának, s ha talál, szolgai módon követi őket. Még akkor is, ha azok a korábbinál is kegyetlenebb zsarnokok... „Sklavenmoral”, rabszolga-morál, rabszolga-mentalitás ez, Mencken kifejezésével.

Nietzsche a hatalom akarásáról beszélt – a fenti sorokból kitűnik, hogy Mencken szerint ez a legkevésbé sem mondható el a tömegemberről! Ez a típus ugyanis kizárólag „a csorda megnyugtató melegére és szagára vágyik”.¹⁸ Találón írta a „*Jegyzetek a demokráciáról*” egyik recenzense, Donald Davidson, hogy Mencken számára a tömeg akarata „egyszerűen az alsóbbrendűség (inferiority) győzelmét jelenti”.¹⁹ A munka egy másik recenzense, Edmund Wilson szerint Mencken megközelítésében ez a tömeg olyan egyedekből áll, akik leginkább Swift Gulliverjének a jehuihoz hasonlítanak...²⁰

2. A demokrácia, mint a család tudománya

Érdekes felidézni, hogy a neves angol konzervatív jogtörténész, Sir Henry Maine a XIX. század utolsó harmadában a *Népkormányzat* (Popular Government, 1885) című művében arra a következtetésre jutott, hogy az emberi fejlődés „nem olyan politikai társadalmakban ment végbe, amelyek akár a legcsekélyebb mértékben is hasonlítanak a demokráciának nevezhető rendszerekhez.”²¹ S ezzel összefüggésben még azt a véleményét is megfogalmazta, hogy az általános választójog bevezetése megakadályozta volna az ipari forradalom találmányainak a megalkotását - „sőt még pontos naptárunk se lenne”... Hasonló gondolatmeneten haladva fejti ki Mencken: a fejlődést a tömeg mindig is hátráltatta! Azon állítás, miszerint a tömegek erőfeszítései állnak az előző évszázadban véghezvitt reformok mögött, mindennemű valóságot nélkülöz. Példaként Bismarck Németországra is utal, ahol, legalábbis az általa meghivatkozott dr. Delbrück munkája szerint (Regierung und Volkswille, Berlin, 1914)) a kancellár a „csöcselék” vezetőinek az akarata ellenére, a legnagyobb belpolitikai nehézségek

¹⁷ Ortega y Gasset, José: A tömegek lázadása, ford. Puskás Lajos, Budapest, Hindy András, é.n. 5; Mencken: i.m. 57-58.

¹⁸ Mencken: i.m. 157.

¹⁹ Davidson, Donald: H.L. Mencken, in: Crunden, Robert M (ed): The Superflous Men. Conservative Critics of American Culture, 1900-1945, Wilmington, Delaware: ISI Books, 1999, 325.

²⁰ Wilsonnak a *New Republic*-ban közölt írását idézi: Hobson: i.m. 266

²¹ Maine felfogásához ld: Egedy Gergely: Brit konzervatív gondolkodás és politika, (XIX-XX. század), Budapest, Századvég, 2005, 107-111.

közepette vezette be nagyhorderejű szociális reformjait.²² Szomorú, de megkerülhetetlen tény, vonja le a következtetést Mencken, hogy az emberi haladás gyümölcsei, akárcsak a nemesebb erények, a „törpe kisebbségek”, vagy, egyes passzusokban így fogalmaz, Nietzsche hatását tükrözve, a „felsőbbrendű kisebbségek” (superior minorities) kizárólagos birtokában vannak. A „demokratikus ember”, a demokratikus államok kedvence és büszkesége, képtelen a fejlődést önerőből előmozdítani! Számos konzervatív gondolkodóhoz hasonlóan tehát ő is az elit és a tömeg szembenállásának dichotomikus fogalmi keretében szemlélte a társadalmat, de tegyük hozzá, hogy míg Sumner számára az elit lényegében a gazdasági elitet jelentette, addig Mencken e körbe beleértette, sőt, első helyre tette a szellemi elitet. Az *American Mercury*-ban például éppen jegyezte meg Henry Fordról, hogy ugyan a legzseniálisabb gyáros, ám ha közügyekről kell szólnia, „szinte naponta bolondot csinál magából”.²³

A „demokratikus emberre” építő „demokratikus állam” berendezkedését elemezve Mencken abból indult ki, hogy bár sok tintát pazaroltak a közvetett és a közvetlen demokrácia különbségeinek a felvázolására, valójában, a közfelfogással éles ellentétben, nincs túlságosan nagy különbség közöttük. A tömeg ugyanis így is, úgy is képviselőket állít maga helyett. Ezzel együtt, ez kitűnik érveléséből, a közvetett demokráciát még mindig a kisebbik rossznak tekintette - a konzervatívok túlnyomó többségéhez hasonlóan, fűzhetjük hozzá. (A konzervatívok szerint ugyanis a közvetlen vagy „népszavazásos” demokrácia a szélsőséges többségi elv érvényesülését segíti, amely a számok erejét az igazság erejével ruházza fel...) A választások szelektációs értékéről így nem sokat tartott. Ugyan miért is lenne fontos a választás, ha a tömegnek nincsenek artikulált és önálló elképzelései? Érdeemes emlékeztetni arra, hogy e felvetésével egyáltalán nem áll egyedül: a mai konzervatív gondolkodás egyik legjelentősebb reprezentánsa, Roger Scruton is úgy véli, hogy az érdekeknek a szuverén hatalom előtti képviselete nélkülözhetetlen ugyan, ám „a demokratikus választás sem nem szükséges, sem nem elégséges feltétele a képviseletnek”.²⁴ Mencken utal arra, hogy a demokrácia elviselhetővé tételében sokat segít(ene) az „aránytalan képviselet” (disproportional representation); ez nem a demokrácia kiiktatásának az eszköze, hanem csak egy olyan megoldás, amely javítja a működőképességét – nyugtatta meg az aggodalmaskodókat.²⁵ Mert minél szűkebb a demokrácia, annál jobban működik – így is összefoglalhatjuk a meggyőződését. A *Baltimore Evening Sun*-ban már 1912-ben

²² Mencken: i.m. 62.

²³ Idézi: Stenerson: i.m. 23.

²⁴ Scruton, Roger: *Mi a konzervativizmus?* Budapest, Osiris, 1995, 25.

²⁵ Mencken: i.m. 98.

kendőzetlenül kijelentette: „Az általános férfi választójog az a rák, amely sorvasztja a köztársaság életerejét”.²⁶ Igen negatívan értékelte a nők választójogának a következményeit is – véleményét a „*A nők védelmében*” (In Defense of Women, 1918) című, - kissé irónikus című – könyvében fejtette ki.²⁷ A lényeg: a tömeg valójában nem aktív közéleti részvételre vágyik, pusztán csak biztonságot kíván, ennek az ígéréteért viszont szinte bármit elfogad a politikusoktól. Ebből fakadóan pedig azt fogja akarni, amire az utóbbiak ráveszik. A demokráciában a politika tudománya a csalás tudománya – fogalmazódik meg a következtetés.

E gondolatmeneten haladva nem is juthat Mencken más konklúzióra, mint hogy a demokráciában a művelt és jó érzésű emberek nem kívánnak politikai pályára lépni; szerinte egy igazi gentleman egyszerűen nem vállalhat politikai tisztséget. Ez a demokrácia ára: a becsületes emberek gyakorlatilag ki vannak zárva a közszférából – akik belépnek, többnyire maguk is engednek a csábításnak. S ha egy közéleti szereplő mégis meg tudja őrizni a tisztességét, a helyzetét alaposan megnehezíti, hogy a tömeg – amely a becsület fogalmát sem érti – neki is kizárólag önző motívumokat tulajdonít. Kézenfekvő példát kínált Mencken számára az alkoholtilalom ellen fellépők sorsa: szinte automatikusan megkapták az iszákosság pártolásának vádját. (Az Egyesült Államokban 1920 és 1933 között érvényben levő alkoholtilalom Mencken szemében nemcsak teljesen elhibázott volt, hanem ékesen bizonyította a demokrácia határtalan önkényességét – ezért aztán kritikájának egyik állandó céltábláját alkotta.)

Az arisztokrácia hiányolása az arisztokrácia nélküli Amerikában régi témája a konzervatív gondolkodásnak – s ez Menckennél is megfogalmazódik. Bár a puritanizmus hagyományainak megítélésében, s az individualizmus elé állított korlátok kérdésében a libertariánus író élesen szemben állt a két világháború közötti időszak olyan meghatározó konzervatív gondolkodóival, mint Irving Babbitt és Paul Elmer More, egyetértett velük abban, hogy Amerikában is szükség lenne egy „civilizált arisztokráciára”. (Sokatmondó: az utóbbiról 1922-ben írott kritikájában - a puritán etikát illető gúnyos megjegyzései ellenére – elismeri, hogy a kortárs Amerikában More-nál nincs „igazibb tudós”.²⁸ More egyik legfontosabb írása a „természetes arisztokrácia” szükségessége mellett érvelt.) A „*Jegyzetek a*

²⁶ Idézi: Stenerson: i.m. 172.

²⁷ Ezt a könyvét érdekes módon magyarra is lefordították: Mencken, H.L.: *A nők védelmében*, ford. Feke Oszkár, Budapest, Révai, 1928. A női erények értékét hangsúlyozó Mencken megközelítésében a nők érdekeit az szolgálja, ha távol tartják őket a mocsos politikától....

²⁸ Az írást a Crunden szerkesztette szöveggyűjtemény közli. Mencken: Paul Elmer More, in: Crunden: (ed.): i.m. 207-210.

demokráciáról” lapjain Mencken kifejti: a demokrácia korrumpáló hatása azért érvényesül Amerikában még erősebben, mint Európában, mert e tendenciát részlegesen sem tudja ellensúlyozni az arisztokratikus tradíció. Angliában Oxford és Cambridge még akkor is éreztetni tudja a hatását a westminsteri törvényhozásban, ha a képviselők többsége műveletlen, Washingtonban viszont, arisztokrácia hiányában, a Harvard hatása nem tud érvényesülni.²⁹ Walter Lippmann egyenesen az „új arisztokrácia prófétájának” nevezte Menckent...³⁰ Arra nézve azonban semmit sem olvashatunk tőle, hogy miként lehetne létrehozni ezt az olyannyira szükséges arisztokráciát... A lehetséges alternatívák ugyanis a következőkre szűkültek: vagy a New York Times-t választjuk írja, a plutokrata elite utalva, vagy pedig „le kell nyelnünk Bryant-t és a bolsevikokat”.³¹

3. Az irigység emancipációja

Mivel a demokráciában Mencken értelmezésében nincs igazi szabadság, óhatatlanul felmerül a kérdés: mi marad ennek hiányában? A „demokratikus törvény fenséges jelensége” – kapjuk meg az ironikus választ. Ha e törvényre rápillantunk, rögtön érzékeljük a demokrácia és a puritanizmus összefonódottságát: mindkettő háttérében az irigység áll. „A demokratikus ember gyűlöli azt a társát, akinek jobb dolga van nála e világon. Ez valójában a demokrácia eredete. És ez az ikertestvéréé, a puritanizmusé is.” – fogalmazódik meg e sajátos kapcsolat háttérére.³² Az irigység persze ősi emberi érzés, és mindig is jelen volt, viszont „csak a demokratikus rendszerben szabadítják fel, csak a demokráciában válik az állam filozófiájává”.³³ Sokan nem is gondolják, hogy mennyi mindent köszönhetünk a régi autokráciáknak, jegyzi meg – ezek ugyanis kordában tartották ezt az érzést. A demokráciát tehát olyan rendszerként határozhatjuk meg, amely teret ad az irigységből táplálkozó gyűlöletnek, „s ezt a jog erejével és méltóságával támasztja alá.”

A demokráciának az irigységgel való összefonódottsága Mencken szemében azt is jelenti, hogy a demokratikus állam egyúttal puritán állam is. A spanyol származású George Santayanához hasonlóan úgy ítélte meg, hogy a „genteel tradition”, a puritán Új-Anglia

²⁹ Mencken: Notes on Democracy 120.

³⁰ Igaz, Lippmann a maga ugyancsak szarkasztikus stílusában hozzátette: „hamis proféta”... Idézi: Hobson: i.m. 218.

³¹ William Jennings Bryan-ra, a XIX.-XX. század fordulójának jelentős közéleti szerepet játszó, három alkalommal az elnökségért is pályázó populista politikusra utal Mencken.

³² Mencken: i.m. 45. A puritanizmus Menckennél tulajdonképpen egy sajátos gyűjtőfogalomként is szolgált mindannak a megjelölésére, amit utált...

³³ Mencken: i.m. 163. („it is only under democracy that it is liberated, it is only under democracy that it becomes the philoposphy of the state”)

„fennkölt” vagy „finomkodó” hagyománya továbbra is kulcsszerepet játszik az amerikai gondolkodásban.³⁴ „Ha a demokrácia nem lenne implicit módon része a puritanizmusnak, akkor a puritanizmusnak kellene kitalálnia. Egymást feltételezik ugyanis” – írja Mencken.³⁵ A demokrácia biztosítja a gépezetet a puritanizmus felháborító, a puszta irigységre visszavezethető elképzeléseinek a könyörtelen végrehajtásához. Egy uralkodóval szemben ezt csak akkor lehet keresztül vinni, ha az örült, de még akkor is ott vannak az őt fékező miniszterek; a csöcselék esetében azonban ilyen akadályok nincsenek, hiszen maga is ugyanezen elveket vallja. Az áldozatok pedig elsősorban mindig azok, akiket a csöcselék gyűlöl és irigyel, mert kiemelkednek az átlagból. A puritán elvek vezetnek olyan képmutató örültségekhez, mint az alkoholtilalom, amely – a várt hatással ellentétben – csak erősítette a bűnözést és növelte az alkohol rabjainak a számát. Ezért szörnyű demokráciában élni annak, aki nem osztja a puritán szemléletet – hangsúlyozza Mencken.³⁶

Egyetértett Jeffersonnal abban, hogy minden kormányzat hajlamos korrumpálódni - a demokráciát pedig a leginkább korrump rendszernek tartotta. Történelmi visszatekintéséből kiderül: George Washington óta nem volt az USA-nak olyan elnöke, aki úgy került a Fehér Házba, hogy előzetesen ne ígért volna támogatóinak jelentős összegeket a közpénzekből! És jellemző, mutatott rá, hogy a demokratikus közgondolkodás nem az effajta ígéreteket minősíti erkölcstelennek, hanem azt, ha nem tartják meg őket. A polgárháború után, Grant elnöksége alatt már hatalmas méreteket öltött a korrupció, s Woodrow Wilson elnöksége alatt ugyancsak grandiózus nagyságrendű közpénzek úsztak el. Reálisan lehetett attól tartani, írja a „*Jegyzetek a demokráciáról*”-ban, hogy a nyugat-európai frontról hazatérő katonák követelni fogják az államkincstárat kifosztó, és a háborúból nagy anyagi hasznot húzó honfitársaik megbüntetését. De nem ez történt végül. A katonák csak azt igényelték, hogy kártalanítsák őket, amiért ők nem vehettek részt a lopásokban. S ennek kapcsán Mencken bebizonyítja azon fentebbi állításunkat, miszerint ő egyáltalán nem volt olyan jó véleménnyel a kapitalizmusról, mint Spencer vagy Sumner, amikor kijelenti: „Valószínűleg a tolvajok iránti megértés teszi oly biztonságossá a kapitalizmust a demokratikus társadalmakban....A demokratikus ember megérti a kapitalizmus céljait és törekvéseit, ezek ugyanis a saját céljai és törekvései.”³⁷ Néhány elemző, fűzi hozzá, megütközve áll a korrupció jelensége előtt, ám valójában nincs

³⁴ Santayanának a puritán hagyományhoz való viszonyáról részletesebben ld. Egedy Gergely: *Kozmopolita antiliberalizmus: Santyana, Kommentár*, 2009/5.

³⁵ Mencken: i.m. 168.

³⁶ Mencken: i.m. 184.

³⁷ Mencken: i.m. 199. („This fellow-feeling for thieves is probably what makes Capitalism so secure in democratic societies....”)

min csodálkozni: ez a demokrácia normális működés módja. Miért is lázadna fel a demokrácia a vesztegetések ellen? Hiszen „maga is a nagyszabású vesztegetés egy formája”!³⁸ S ennek messzemenő következményei vannak. A törvény és a szabadság viszonylatában már Cicero megfogalmazta: a törvények szolgái vagyunk, hogy szabadok lehessünk – kimondatlanul is erre az összefüggésre utalva állítja Mencken, hogy a demokratikus kormányzat a döntéshozók korrumpálása révén nem a törvényekre, hanem a személyekre alapozott kormányzattá válik. Kedvencei és pártfogoltjai mindennemű számonkéréssel szemben védettek, míg ellenfelei zaklatásoknak és üldözéseknek vannak kitéve. Ellene is eljárás indult a cenzúra megsértésének vádjával 1926-ban Bostonban az *American Mercury*-ban közölt írása miatt....

Elvi síkon az amerikai gondolkodó elismeri, hogy a demokráciának vannak pozitívumai is, ezekből azonban nem sokat mutat meg írásaiban. Igaz, azt nem vitatja, hogy bizonyos értelemben a demokrácia a „leginkább vonzó kormányzati forma”, ennek azonban kézenfekvő az oka: olyan előfeltevésekre épül, amelyek nyilvánvalóan nem igazak, márpedig köztudomású, hogy a hamis dolgok vonzóbbak a tömegek számára, mint a valóság... A tömegember ebben a rendszerben azt a benyomást kapja, hogy itt ő számít igazán. Ez természetesen illúzió, de kevesen veszik észre. Gyakran idézik Menckentől: valójában a demokrácia igazi „szépsége” nem a demokrata, hanem a külső megfigyelő számára tárul fel! A demokrácia ugyanis „egyedülállóan idióta, s ezért egyedülállóan szórakoztató” rendszer.³⁹ „Heroikus abszurditása” rendkívüli látványossággal, „gyermekded ostobaságokkal, és csalások sorozatával” szolgál a józan megfigyelő számára.

A demokráciáról adott menckeni kép semmiképp sem tekinthető módszeresen végigvitt, politikatudományi igényességű elemzés eredményének, sokkal inkább egy éles szemű író és kritikus szarkasztikus, szubjektív előítéleteit nem leplező értékeléséről van szó. Az alkalmazott módszerről joggal állapította meg a már idézett Davidson, hogy az drasztikus mértékben felnagyítja a demokrácia hibáit, s ezáltal egyoldalú képet fest.⁴⁰ Kétségtelen ugyanakkor, hogy, ha nyilvánvalóan túlozva is, Mencken a modern tömegdemokráciák valóságos problémáira irányította rá a figyelmet. Gondolatainak eszmetörténeti jelentőségét pedig nehéz lenne kétségbe vonni, hiszen a szellemi hatásuk, ahogy erre utaltunk is, igen széles értelmiségi körben érvényesült. Bizonyos értelemben Mencken is azzá vált

³⁸ Mencken: i.m. 191. („... It is itself a form of wholesale bribery.”)

³⁹ Mencken: i.m. 223. („incomparably idiotic, and hence incomparably amusing”)

⁴⁰ Davidson: i.m. 327.

Amerikában, mint Nietzsche a hazájában: a nyárspolgári kultúra és az elit-ellenes közmorál bírálójává, s, mindenekelőtt a demokrácia ellenfelévé.⁴¹

A demokrácia-ellenességnek és a szabadság pártolásának az összeillesztése természetesen nem problémamentes. Tudjuk azonban, hogy eszmetörténetileg a demokrácia igénylése és bizonyos liberális-libertáriánus alapelvek képviselése egyáltalán nem ugyanaz; az egyik elutasítása nem feltétlenül zárja ki a másik elfogadását. A neves olasz politikatudós, Giovanni Sartori joggal utal rá: jó néhány gondolkodó hangsúlyozta, hogy a szabadság mélyen idegen a demokrácia belső logikájától.⁴² Mencken felfogásának legsajátosabb vonása az, hogy elszánt antidemokratizmusa következetes libertáriánizmussal párosult – s ezért bár osztozott Alexander Hamiltonnak és John Adams-nek a tömeggel szembeni mély ellenérzéseiben, mégis egyetértett az ellenfelükkel, Jeffersonnal abban, hogy a politikai közösség minden tagját megilletik az alapvető szabadságjogok.⁴³ Ne felejtsük el, hogy Amerika konzervativizmusa a köztársaság születése óta sokkal szorosabban összefonódott a liberalizmussal, mint Európáé – más kérdés, hogy ez a liberalizmus sok tekintetben konzervatív intézményekre épül. Menckenben - Nietzschével ellentétben – föl sem merült, hogy valamilyen elnyomó jellegű, autokratikus rendszer bevezetését támogassa. A német gondolkodó legnagyobb hibája éppen az volt, hangsúlyozta a róla írott könyvében, hogy elfelejtette: ellenfelek nélkül hősök sincsenek...⁴⁴ Nietzsche feltárta ugyan, hogy az erős embernek szüksége van az ellenségre, mégis amellettt érvelt, hogy minden ellenséget láncoljanak le – a libertáriánus konzervativizmus nézőpontjából ez elfogadhatatlan volt.

Adós maradt viszont Mencken néhány alapvető kérdés megválaszolásával. Nagyon is lehetséges, hogy a tömeg inkompetens politikai ügyekben, a politikusok jó része pedig csaló, de a kormányzatnak valamiképpen ez esetben is működnie kell - pusztán a gúny és a bírálat önmagában tehát kevés használható cselekvési programként. Azzal a megállapításával viszont nehéz lenne vitatkozni, hogy ha valaha is javítani akarunk a demokrácián, először is egy realiztikus szembenézésre van szükség...⁴⁵

⁴¹ V.ö, Hobson: i.m. 90-91.

⁴² Sartori, Giovanni: Demokrácia, Budapest, Osiris, 166.

⁴³ Az „alapító atyák” felfogásbeli különbségeihez ld: Egedy Gergely: Az amerikai konzervativizmus gyökerei: „A Föderalista” és John Adams, Magyar Szemle, 2008/1-2

⁴⁴ Mencken: The Philosophy of Friedrich Nietzsche, Boston, Luce, and Company, 1908, 192-193..

⁴⁵ Mencken: Notes on Democracy...213.